

По-новому підходить до трактування образу смерті Г.-К. Андерсен, який у двох своїх провідних казках описує смерть як найбільш оптимальний результат розвитку подій. Цими казками є «Історія однієї матері» і «Маленька сірничка».

Очевидно, що у цих казках Андерсен має на меті вказати на всесильність Бога у цьому випадку й на те, що шлях до царства Божого – це завжди порятунок. Однак при цьому кінець казки не несе за собою яскравого негативного підґрунтя.

І як **висновок**, можна зазначити, що дана стаття була спрямованою на здійснення загальнотеоретичного аналізу писемної творчості Ганса-Крістіана Андерсена. Згідно з ним, усі казки в своїй більшості використовують наступні сюжетні лінії, а саме: «перемога над чудовиськом», «з Івана у пана», «пригода», «подорож і повернення», «комедія», «трагедія». Якщо проаналізувати сюжет казок Андерсена з погляду на них, то з цього випливає, що ключовими для нього є саме сюжети «відродження» й «пригод», але при цьому важливе місце займає також й «трагедія», яка часто не є очевидною, але проходить лейтмотивом у більшості казок.

Також важливо було дослідити особливості новаторських образів, які створив Андерсен, й тут для нас цікавими стали такі: смерть як позитивний персонаж, оживання буденних речей, олов'яний солдатик, снігова королева й гидке каченя, за допомогою яких автор намагався продемонструвати читачам важливі життєві моменти антиутопії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єрмаков І. Г., Пузіков Д. О. Життєтворчі компетенції особистості. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: зб. наук. праць. Київ: Університет «Україна», 2014. № 3 (5). С. 44–53.
2. Капустян І. І. Фольклорні доміанти літературної казки Г. К. Андерсена. Закарпатські філологічні студії. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. Т. 3. Вип. 3. С. 46–49.
3. Капустян І. І. Літературна казка Г. К. Андерсена: традиції та новаторство. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Філологія. 2016. № 24. Т. 1. С. 92–94
4. Творчість Ганса Крістіана Андерсена: реалії ХХІ століття: матеріали наукової відео-конференції з міжнародною участю (м. Івано-Франківськ, 28 травня 2020 р.) / редкол.: І. В. Козлик (голова) й ін. – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2020. – 129 с. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – Об'єм даних 28,3 Мб. ISBN 978-966-286-189-1

Лариса ХАРХАЛЬ

Науковий керівник – доц. Віктор СІТКАР

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ САМОПІЗНАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЗРІЛОГО ВІКУ

Розвиток сучасного суспільства визначається підготовкою особистості, здатної до активного саморозвитку, творчого вирішення проблем. Як відомо, ці якості мають особи зрілого віку, їм також притаманне прагнення до активної реалізації своєї унікальності та неповторності. Значні внутрішні ресурси саморозвитку зрілих особистостей та водночас специфічне освоєння ними об'єктивної реальності і власного буття потребують виявлення особливостей розвитку самопізнання і впевненості в собі саме у людей цієї вікової категорії. Тому обґрунтування психологічних особливостей самопізнання у зрілому віці є актуальним, оскільки, знаючи ці особливості, можна сприяти конструктивному розвитку особистості, уникаючи наслідків невпевненості у власних здібностях, неадекватної самооцінки, хаотичності у виборі напрямку саморозвитку тощо.

Проблема самопізнання у науці виокремлюється як одна з найбільш значущих. Зокрема, у сучасній психології проблему самопізнання досліджують в контексті особистісного, гуманістичного, екзистенційного підходів, де особистість розглядають з позиції активності, свободи та здатності до саморозвитку (А. Болотова [1], М. Боришевський [2], Т. Кириленко [3], О. Льошенко [3], М. Корнев [4], О. Костромицька [4], В. Маралов [5], М. Савчин [6], Е. Сивохоп [7], Л. Терлецька [8], В. Франкл [10] та ін.). Відтак, можна констатувати, що у психологічній науці сьогодні накопичено значний фактичний, експериментальний і теоретичний матеріал, що дає змогу проаналізувати здійснені дослідження проблеми самопізнання особистості. У той же час відсутні детальні дослідження основних механізмів та умов розвитку самопізнання у зрілому віці.

Все зазначене вище і зумовило **мету** нашого **дослідження**, а саме: обґрунтувати психологічні особливості самопізнання особистості у зрілому віці.

Інтерес до проблеми «Я» та до усвідомлення людиною того, ким вона є, стосується витоків існування людської культури. Якщо проаналізувати історію культури, то можна помітити виразну тенденцію до зростання й зміцнення самосвідомого начала. Постійно створюються і вдосконалюються

нові механізми вияву й розвитку здатності людей до усвідомлення себе. Як свідчить легенда, дельфійський оракул промовив тезу: «Пізнай самого себе». Сократ, у свою чергу, підніс цей заклик у вихідний принцип власної філософії.

Серед сучасних визначень самопізнання виділимо А. Болотову, яка визначає самопізнання як «відображення у свідомості суб'єкта його власних властивостей і якостей» [1, с. 19]. В. Маралов під поняттям самопізнання розуміє «наповнення самосвідомості змістом, що зв'язує людину з іншими людьми, з культурою й суспільством у цілому, процес, що відбувається усередині реального спілкування й завдяки йому, у рамках життєдіяльності суб'єкта і його специфічної діяльності» [5, с. 12]. До того ж Е. Сивохоп дає визначення самопізнання, що враховує всі ці аспекти: «самопізнання – складний, багаторівневий процес пізнання себе як суб'єкта діяльності і спілкування, побудова та корекція образу Я, наповнення змістом самосвідомості особистості» [7, с. 171].

Самопізнання, як стверджують М. Корнев, О. Костромицька, – це процес усвідомлення, спрямований на дослідження суб'єктом, який пізнає, себе, своєї діяльності, свого внутрішнього психічного змісту. Важливо, що самопізнання стає можливим лише тоді, коли особистість, яка пізнає, водночас є і суб'єктом, і об'єктом пізнання [4, с. 46]. Якщо у пізнанні суб'єкт і об'єкт розчленовані й диференційовані, то у самопізнанні вони поєднані. Психолог М. Боришевський дотримується думки про те, що «самопізнання індивіда відбувається лише на базі пізнання ним іншої людини і навколишнього середовища; отже самосвідомість формується на ґрунті свідомості, яка досягла певного рівня розвитку» [2, с. 123].

М. Савчин, аналізуючи вікові аспекти вказаного феномену, вважає, що самопізнання може бути представлене трьома рівнями. Перший, генетично первинний – пізнання себе через різноманітні форми співставлення себе з іншими людьми, тобто в основу розширення уявлень про себе вкладається інформація, що отримується ззовні («Я – інший»). Разом із засвоєнням інформації про себе відбувається засвоєння нормативних, еталонних уявлень, прийнятих у суспільстві. Основними прийомами такого самопізнання є самосприйняття та самоспостереження. Другий рівень – співвіднесення знань про себе в межах аутокомунікації («Я – Я») передбачає наявність певною мірою сформованих уявлень людини про своє «Я». Прийоми самопізнання, що використовуються у цьому випадку – самоаналіз і самоосмислення. Окрім цих двох рівнів самопізнання, автор пропонує третій рівень, що характеризує самопізнання особистості зрілого віку. Це внутрішня комунікація «Я – Я», під час якої відбувається осмислення великої кількості одиничних конкретних образів «Я», що виводяться на рівень пізнання у межах «Я – ідеальне Я». У прийомах цього рівня (самоінформування, самовиховання, самовдосконалення) простежується діяльнісно-вольовий компонент, а уявлення особистості зрілого віку про себе набуває перспективи подальшого розвитку [6].

Узагальнивши дослідницький досвід, Е. Сивохоп [7] виділила такі психологічні **механізми самопізнання** особистості зрілого віку.

1. **Перенесення.** У результаті спостереження за поведінкою інших людей, у людини виникає уявлення про деякі психологічні якості, властивості особистості загалом. Далі здійснюється «перенесення» цих якостей на себе, у результаті чого виявляється ступінь присутності цієї психологічної якості, її виразність, форми прояву, рівень розвитку тощо.

2. **Ідентифікація.** Людина може порівнювати себе зі значущими особами, або з певним «ідеалом», ототожнюючи себе з ними.

3. **Інтеріоризація** – засвоєння думок інших людей про себе. Уявлення людини про себе багато в чому залежить від думки оточуючих про неї.

4. **Вибірковість** – селективність у засвоєнні інформації про себе, схильність виправдовувати власні успіхи або невдачі неоднаковою увагою до них. Селективність дозволяє ігнорувати небажану для особистості зрілого віку інформацію або надавати їй привабливе емоційне забарвлення [7, с. 172-173].

На думку більшості авторів, які займаються проблемою самопізнання (А. Болотова [1], Т. Кириленко [3], М. Корнев [4], В. Маралов [5], Е. Сивохоп [7] та ін.), існує **низка прийомів або способів самопізнання**, серед яких основними для особистості зрілого віку є:

- *самооцінка* – сукупність емоційно насичених оцінок самого себе як особи, власних здібностей, етичних якостей і вчинків;

- *самосприйняття*, у результаті якого виникають одиничні образи самого себе і своєї поведінки, прив'язані до конкретної ситуації;

- *самоспостереження* – довільне або мимовільне спостереження за собою у різних ситуаціях, у результаті якого формується деяке відносно стійке уявлення про своє «Я»;

- *самоаналіз* – більш складний спосіб пізнання себе, що вимагає критичної оцінки фактів, співвіднесення їх із цінностями. У результаті самоаналізу образ Я виступає у нових якостях, що фіксуються у нових поняттях;

- *рефлексія* – осмислення і переосмислення особистістю власного досвіду, знань про себе, оцінок, думок. Відтак усвідомлюється необхідність реконструкції та заміщення «неефективних елементів» у самосвідомості особистості новими, виникає потреба у зміні себе, власної поведінки.

На формування світоглядних позицій особистості зрілого віку, як зауважує М. Боришевський, значний вплив мають її нахили, уподобання, установки, система цінностей, що з'являються на основі

досвіду. Пізнання світу кожною людиною є досить індивідуалізованим. Тим більше це стосується самопізнання, тому варто враховувати проблему адекватності самопізнання у цьому віці [2]. Якщо розглядати неадекватність особистості зрілого віку знань про себе, то необхідно визначитися, які з них варто називати істинними й адекватними. На думку В. Маралова, «знання, які на цьому етапі розвитку людини правильно і повно відображають уявлення про власне місце у суспільстві, у стосунках з іншими людьми, є істинними і підкреслюють момент об'єктивності самопізнання» [5, с. 29]. Тож знання особистості зрілого віку, що точно і повно не відображають реальність, відповідно будуть неадекватними.

М. Корнев, О. Костромицька зазначають, що існують типові труднощі самопізнання та саморозвитку особистості зрілого віку. Незважаючи на вікові та індивідуальні особливості здійснення актів самопізнання та саморозвитку, виділяють певні загальні труднощі, подолання яких вимагає тактовного втручання або допомоги інших: дорослих, однолітків, фахівців-педагогів та психологів. До цих труднощів належать:

- неформованість мотивів самопізнання та саморозвитку, відсутність бажання займатися самовихованням. Це призводить до того, що процеси само-пізнання і саморозвитку набувають стихійного характеру, підпорядковуються лише законам адаптації до соціуму і діяльності, а перешкода сприймається як труднощі, що зумовлені обставинами чи «підступами» інших людей;
- неформованість способів і прийомів самопізнання та саморозвитку, що призводить до невиразного ілюзорного уявлення про себе, свою «Я–концепцію». Цю трудність особистість переживає як невпевненість або, навпаки, самовпевненість, що породжує численні психологічні захисти і форми захисної поведінки. Наслідками цього є занижена або завищена самооцінка, прагнення до підрядної, або до домінантної (прагнення до влади) позиції, вибору неадекватних і соціально неприйнятних способів самоствердження та самореалізації;
- постановка неправильних життєвих цілей, вибір професії, що не відповідає нахилам та здібностям. У таких умовах людина не може самореалізуватись, відчуває особистісний дискомфорт, потрапляє у кризові ситуації та не завжди самостійно може з них вийти;
- неформованість механізмів самопізнання і саморозвитку: ідентифікації та особливо рефлексії, здатності до самоприйняття і самопрогнозування. Допмагаючи розвивати у людей ці здібності, можна значно підвищити рівень адекватності та реалістичності самопізнання і саморозвитку;
- багато людей ігнорують вироблені способи самопізнання та саморозвитку, вважають, що цілеспрямовано займатися самовихованням, самовдосконаленням – це довго і виснажливо, а результати – невиразні та ілюзорні [4, с. 47-48].

На думку З. Фрейда, «джерелом неадекватного уявлення про себе є антагоністичні суперечності між несвідомими потягами людини і вимогами суспільства та моралі» [8, с. 55]. Крім того нами виявлено, що деякі представники неофрейдизму вбачають причину хибного уявлення про себе у прагненні індивіда позбавитись первинного страху (К. Хорні) або занепокоєнні, що виникає із зіткнення індивіда з ворожими для нього відносинами (Г. Салліван) [8]. На відміну від психоаналітиків, В. Франкл вбачає джерело неадекватного знання людини про себе в «конфлікті, що виникає між уявленнями людини про себе на основі її попереднього досвіду та нового досвіду» [10, с. 51].

Ми погоджуємося з думкою багатьох дослідників, що основна складність самопізнання особистості зрілого віку, яка може спричинювати певну неточність знань про себе, – це його специфіка як процесу, де людина одночасно постає як об'єкт і суб'єкт пізнання. Щодо цього психолог М. Савчин зазначає, що «самопізнання, як й інші форми пізнання, не забезпечує досягнення кінцевого, абсолютно завершеного знання, у цьому сенсі людина як об'єкт пізнання є невичерпною» [6, с. 164]. А професор М. Боришевський, обґрунтовуючи можливості об'єктивного самопізнання, наголошує на важливій ролі порівняння себе з оточуючими, оскільки під час такого порівняння людина поступово починає помічати у собі те, що спочатку бачила в інших, і завдяки цьому «приходить до усвідомлення своїх вчинків та дій, їх мотивів і мети, продуктів своєї діяльності, свого ставлення до інших людей, навчається правильно оцінювати свої фізичні та розумові сили» [2, с. 93].

Аналіз теоретичний джерел виявив, що **самопізнання має багато переваг**. Воно допомагає нам підвищити самосвідомість, зміцнити нашу самооцінку і самовизначеність. Через **самопізнання** ми також можемо краще розуміти і виявляти свої потреби, що допомагає покращити наші відносини з іншими людьми [9].

Здійснивши теоретичний аналіз визначень поняття «самопізнання», зауважимо, що це поняття трактується як основа існування та прояву свідомості особистості зрілого віку, спрямованої на власне «Я», пізнання себе. При цьому поняття «самопізнання особистості зрілого віку» варто розглядати у двох аспектах: як стихійний процес кількісних і якісних змін, пов'язаних з оволодінням знаннями й уявленнями про себе, і як процес цілеспрямованого впливу. Перший аспект самопізнання пов'язаний із віковими, особистісними, індивідуальними особливостями людини зрілого віку. Другий аспект передбачає використання засобів впливу на особистість зрілого віку (способів виховання, розвивальних програм, тренінгів) для удосконалення її можливостей у пізнанні свого «Я».

У кінцевому підсумку, самопізнання – це процес, який вартий зусиль і часу, оскільки воно дозволяє нам краще розуміти себе, розвиватися і жити задоволеним життям, відповідним нашим цінностям і потребам [9].

Отже, теоретичний аналіз проблеми дослідження особливостей самопізнання особистості у зрілому віці дає змогу зробити **висновок**, що проблема самопізнання особистості зрілого віку є досить актуальною для сучасної психології. Цій проблемі присвячено велику кількість наукових досліджень. Важливо, що проблема самовизначення та самореалізації у зрілому віці неможлива без активної позиції суб'єкта самопізнання, бо вона впливає на продуктивність діяльності і стосунки з оточуючими. Самопізнання у зрілому віці – це динамічний, якісний, інтегративний процес, розгорнутий у часі, спрямований на пізнання себе як суб'єкта діяльності та спілкування, що характеризує мотиваційно-ціннісне ставлення до оволодіння системою знань про себе, свої можливості. Важливим є творче застосування висвітленої системи знань про власне «Я» для саморозвитку і самовдосконалення. Об'єктивно пізнаючи себе, людина зрілого віку має можливість отримати адекватні знання про власну особистість.

Перспективами подальших досліджень є експериментальне дослідження самооцінки та самовизначень цінностей особистості в зрілому віці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болотова А.К. Самопізнання і розвиток особистості як «особливий часовий елемент». Педагогіка і психологія. 2009. № 1. С. 19-27.
2. Боришевський М. Дорога до себе : від основ суб'єктивності до вершин духовності : монографія. Київ : Академкнига, 2010. 416 с.
3. Кириленко Т. С., Льошенко О. А. Психологія самопізнання. Київ : КНУ, 2015. 191 с.
4. Корнев М. Н., Костромицька О. С. Основні чинники неадекватності само-пізнання людини. Вісник Київського університету ім. Тараса Шевченка. Соціологія. Психологія. Педагогіка. Вип. 7. Київ, 1999. С. 45–48.
5. Маралов В. Г. Основи самопізнання і саморозвитку : навч. посіб. Харків : Гуманітарний центр, 2004. 256 с.
6. Савчин М. В. Духовний потенціал людини. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. 508 с.
7. Сивохоп Е. М. Сутність і зміст самопізнання. Науковий вісник УжНУ. Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород, 2009. Вип. 16. С. 171–174.
8. Терлецька Л. Г. Проблема самопізнання в зарубіжній психології. Вісник КНУ. Соціологія. Психологія. Педагогіка. 2002. № 12-13. С. 55-58.
9. Український психологічний хаб. Самопізнання. URL: <https://www.psykholoh.com/post> (дата звернення 21.03.2024).
10. Франкл В. Людина у пошуках сенсу. Харків : КСД, 2019. 167 с.

Анна ЧЕРНЕЦЬКА

Науковий керівник – проф. Оксана КІКІНЕЖДІ

ПРОБЛЕМА КОНФЛІКТУ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ОСВІТНЬОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ

В умовах сьогодення зростає актуальність виховання та корекції комунікативно-конфліктологічної культури особистості в педагогічному колективі, що зумовлено трансформаційними змінами в реформуванні національної освіти на шляху до європейського освітнього простору. Сучасний етап орієнтованості педагогічної освіти на гуманізм, якісну професійно-психологічну компетентність педагогічних кадрів потребує підвищення відповідальності освітніх закладів за виховання та підготовку молодого покоління до сучасних реалій життя, його успішної адаптації до соціально-політичних та економічних змін у суспільстві, які супроводжуються стресами та конфліктами, а також здатності до конструктивного вирішення соціально-психологічних суперечностей у міжособистісній взаємодії. Виявлення детермінант конфліктів, особливостей їх перебігу, здатності керівника знаходити конструктивні шляхи їх розв'язування є важливим напрямком створення корпоративної, організаційної культури та ефективного управління сучасною освітньою організацією, що становить значний науковий інтерес та має практичну затребуваність.

Вивченням конфліктів займалися як українські (О. Бандурка, А. Гірник, Л. Долинська, Г. Ложкін, С.Максименко, М.Пірен, Н.Пов'якель, Т. Титаренко), так і зарубіжні вчені (А. Адлер А., К. Горні, Е. Еріксон, Х. Корнеліус, Д. Рубін, Д. Скотт, Е. Фромм, К.-Г. Юнг, З. Фройд, К. Thomas, R. Kilmann та ін.). Ученими визнано неминучість конфліктів та їх функціональна значущість для особистості та групи. Конфлікт в організації трактується як зіткнення суб'єктів спільної діяльності (індивідів, груп і структур) у межах організації чи міжорганізаційного простору.